

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
УКРАЇНИ**

Ужгородське ВПУ торгівлі та технологій харчування

«ІСТОРІЯ І ТРАГЕДІЯ БАБИНОГО ЯРУ»

(виховна година для учнів І курсів)

УЖГОРОД 2011

Тема: Історія і трагедія Бабиного Яру

Мета: розкрити зміст подій, пов'язаний з трагедією в Бабиному яру, виховувати гордість за тих співвітчизників, які віддали своє життя заради інших, продовжувати формувати основу культури міжнаціональних відносин у суспільстві, учити співчувати та допомагати ближньому.

Хід заходу

Слово вчителя:

Українська та світова спільнота у вересні 2011 року відзначатиме 70-ту річницю початку подій у Бабиному Ярі, що є символом трагедії Голокосту та нацистських злочинів на українській землі, жертвами яких стали мільйони людей. Бабин Яр став могилою десятків тисяч євреїв, а також українських патріотів, військовополонених, циган та інших громадян.

Лише за два дні, 29 та 30 вересня 1941 року, було знищено більше 30 тисячі євреїв. Усього за роки нацистської окупації Києва (1941-1943 рр.), за різними джерелами, було знищено близько 100000 осіб.

Українська держава та громадськість приділяє велику увагу вивченню історії Голокосту та інших геноцидів, формуванню в українському суспільстві атмосфери толерантності, міжнаціональної та міжрелігійної злагоди та порозуміння.

Україна стала першою державою на пострадянському просторі, яка включила теми "Голокост" та "Бабин Яр" як обов'язкові для включення в навчально-виховний процес.

70-річчя трагедії Бабиного Яру є нагодою не тільки згадати жертв війни та Голокосту, але й вшанувати героїв опору нацизму, виховувати молодь на прикладах взаємоповаги між народами, духовного подвигу заради рятування життя людей.

(Демонстрація Слайдів 1-2 на фоні 13-ї симфонії Д. Шостаковича «Бабимн Яр»)

Вірш Є. Явтушенка «Бабин Яр»

Читає підготовлений учень.

БАБИЙ ЯР

Над Бабьим Яром памятников нет.

Крутой обрыв, как грубое надгробье.

Мне страшно.

Мне сегодня столько лет,

как самому еврейскому народу.

Мне кажется сейчас - я иудей.

Вот я бреду по древнему Египту.

А вот я, на кресте распятый, гибну,

и до сих пор на мне - следы гвоздей.

Мне кажется, что Дрейфус - это я.
Мещанство - мой доносчик и судья.
Я за решеткой.
Я попал в кольцо.
Затравленный, оплеванный, оболганный.
И дамочки с брюссельскими оборками,
визжа, зонтами тычут мне в лицо.
Мне кажется - я мальчик в Белостоке.
Кровь льется, растекаясь по полам.
Бесчинствуют вожди трактирной стойки
и пахнут водкой с луком пополам.
Я, сапогом отброшенный, бессилён.
Напрасно я погромщиков молю.
Под гогот:
"Бей жидов, спасай Россию!" -
насилует лабазник мать мою.
О, русский мой народ! -
Я знаю - ты
По сущности интернационален.
Но часто те, чьи руки нечисты,
твоим чистейшим именем бряцали.
Я знаю доброту твоей земли.
Как подло, что, и жилочкой не дрогнув,
антисемиты пышно нарекли
себя "Союзом русского народа"!
Мне кажется - я - это Анна Франк,
прозрачная, как веточка в апреле.
И я люблю.
И мне не надо фраз.
Мне надо, чтоб друг в друга мы смотрели.
Как мало можно видеть, обонять!
Нельзя нам листьев
и нельзя нам неба.
Но можно очень много - это нежно
друг друга в темной комнате обнять.
Сюда идут?
Не бойся — это гулы самой весны -
она сюда идет.
Иди ко мне. Дай мне скорее губы.
Ломают дверь?
Нет - это ледоход...
Над Бабьим Яром шелест диких трав.
Деревья смотрят грозно,
по-судейски.
Все молча здесь кричит,

и, шапку сняв, я чувствую,
как медленно седею.
И сам я, как сплошной беззвучный крик,
над тысячами тысяч погребенных.
Я - каждый здесь расстрелянный старик.
Я - каждый здесь расстрелянный ребенок.
Ничто во мне про это не забудет!
"Интернационал" пусть прогремит,
когда навеки похоронен будет
последний на земле антисемит.
Еврейской крови нет в крови моей.
Но ненавистен злобой заскорузлой
я всем антисемитам, как еврей,
и потому - я настоящий русский!

Вчитель: Що ж то за місце таке страшне, яка історія його виникнення?

Ведучий 1: Бабин Яр — урочище на північно-західній околиці Києва. Простягається від вулиці Фрунзе в напрямку вулиці Мельникова між Кирилівською церквою і вулицею Олени Теліги. Перша згадка — у 1401, коли володарка цієї землі жінка-шинкарка («баба») продала її Домініканському монастирю. У 15 — 17 ст. згадується також як урочище Бісова баба, Шалена баба.

Ведучий 2: У 1869 році неподалік від Бабиного Яру заснували Сирецький військовий табір. У 1895 на території табору була закладена Дивизионная церква, зруйнована після революції. На місці цієї церкви пізніше знаходився вхід в Сирецький концентраційний табір. У 1870 році територія на півдні Бабиного Яру була використана під будівництво Лук'янівського кладовища, яке закрили в 1962 році. В даний час територія кладовища є заповідною зоною

Ведучий 3: У 1891-1894 роках поряд з Бабиным Яром було засновано Нове єврейське кладовище. Його закрили в 1937 році і остаточно знищили під час Другої світової війни. Зберігся лише маленький фрагмент цвинтаря, що залишилися поховання були пізніше перенесені на Берковецьке кладовище.

Ведучий 4. У 1935 році, в газеті "Більшовик" з'явилася замітка: "Гора злетіла в повітря. Вибух амоналу в Бабиному яру". Мова йшла про те, що Товариство сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву (Тсоавіахім) вирішило побудувати в Бабиному яру стадіон для проведення показових всермійські стрілецьких змагань. Для скорочення термінів будівництва був задіяний спосіб переміщення ґрунту за допомогою спрямованих вибухів.

Автор замітки образно описує вибух, і ось фінал: "Повільно сідає піщаний пил. Вже можна розгледіти результати вибуху. Піщана гора зникла. Повалені на бік численні кубометри землі".

Ведучий 1: У загальній складності у Бабиному яру провели десяток таких вибухів, для чого була використана тонна амоналу. У результаті замість схилу гори утворилася рівний майданчик, обгороджений, з одного боку уступом (результат вибухів) - крутою стіною, заввишки від 12-ти до 17-ти метрів і довжиною до ста метрів, а з інших сторін - яром. До стадіону вів вузький пологий спуск з боку, де зараз розташована станція метро "Дорогожичі".

Як зазначив заступник голови Тсоавіахіму - керівник будівництва стадіону: "Бабин яр за своїми природними умовами - прекрасне природне стрільбище".

Слово вчителя

На жаль, його слова стали пророчими. Під час Великої Вітчизняної війни окупанти, які захопили Київ 19 вересня 1941, використовували Бабин Яр для проведення масових розстрілів. Перший розстріл відбувся 27 вересня 1941 - було страчено 752 пацієнти психіатричної лікарні ім. Івана Павлова, що розташовувалася поруч з яром.

Ведучий 2. Друга світова війна обернулася для Києва низкою трагічних подій, незліченними людськими втратами та матеріальними збитками. Вже на світанку 22 червня 1941 року Київ бомбардувала німецька авіація, а 11 липня німецькі війська підступили до Києва. Київська оборонна операція тривала 78 днів. Форсувавши Дніпро в районі Кременчука, німецьким військам вдалося оточити Київ, а 19 вересня місто було взяте. При цьому у полон потрапило понад 665 тисяч бійців і командирів, захоплено 884 одиниці бронетехніки, 3718 гармат тощо.

Ведучий 3. 24 вересня на Хрещатику НКВД підірвало два будинки, де влаштувалися представники окупаційної адміністрації. Вибухи і пожежі влаштовувалися і в наступні дні, було зруйновано близько 940 великих будівель. Нацисти розцінили це як привід для ліквідації єврейського населення. В Наприкінці вересня 1941 року зондеркоманда захопила дев'ять провідних рабинів Києва і наказала їм звернутися до населення: "Після санобробки всі євреї і їхні діти, як елітна нація, будуть переправлені в безпечні місця ..." 27-28 вересня нацистські власті віддали наказ про те, щоб 29 вересня єврейське населення міста до 8 години ранку прибуло в призначену точку збору з документами та цінними речами. За непокору наказу - розстріл.

Ведучий 4. По місту було розклеєно більше 2 тисяч оголошень. Паралельно через двірників і кербудів поширювалася дезінформація про перепис і переселення євреїв. Більшість з залишилися в місті євреїв - жінки, діти і люди похилого віку (доросле чоловіче населення було призвано в армію) прибутку в призначений час. Були зібрані також і представники деяких інших нацменшин

Ведучий 1 В кінці вулиці створили пропускний пункт, все що за ним відбувалося було невидимо з боку. По черзі туди відводили по 30-40 чоловік, де у них відбирали речі і примушували роздягатися. Після цього поліцаї за

допомогою палиць заганяли людей до краю яру глибиною 20-25 метрів. На протилежному краю розташовувався кулеметник. Постріли спеціально заглушались музикою і шумом літака, що кружляли над яром. Після того як рів заповнювався 2-3 шарами трупів, зверху їх засипали землею.

Учень 1. Автори видання «Без рядок давності ... Трагедія Бабиного Яру» пишуть: «Під вигуки «Шнель! Шнель!», Під голосний регіт цивілізатори спускали собак, жорстоко били приречених, підганяючи до того місця, де з них зривали одяг, забирали коштовності, продовольство, документи. Цілком голі чоловіки, юнаки, жінки, дівчата, люди похилого віку і діти під наглядом охоронців ставали на край глибокого рову і розстрілювали з кулеметів».

Учень 2 У минулому актриса Діна Пронічева, дивом уціліла під час розстрілу й спромоглася вночі вибратися з Бабиного Яру, в своїх свідченнях свідчила: «На моїх очах роздягали, били: люди істерично сміялися, мабуть, божеволіли, ставали за кілька хвилин сивими. Грудних дітей виривали у матерів і кидали нагору через якусь піщану стіну, всіх голих шикували по дві-три людини і вели на височину до піщаної стіни, у якій були прорізи. Туди люди входили і не поверталися ... З протилежного боку їх розстрілювали з кулеметів, люди падали вниз у дуже глибоку прірву».

Учень 3. Сторож Лук'янівського кладовища Сергій Іванович Луценко, колишній очевидець страшного злочину, розповідав: «Століттями ховали на Лук'янівці мерців, але прокляті фашисти за один тиждень поховали в Бабиному Яру стільки, що й на трьох кладовищах не вкладеш ... Зі сторожки на кладовищі було добре видно, як людей роздягали догола, як з автоматів і кулеметів розстрілювали поставлених над прірвою, як хапали дітей за ніжки, піднімали і кидали живими в яр».

Ведучий 2. Так як розстріляти всіх прибулих за одну добу не встигли, як пункт тимчасового утримання використовувалися приміщення військових гаражей. За два дні 29-30 вересня 1941 зондеркоманда 4а під командуванням штандартенфюрера Пауля Блобеляпрі участю частин вермахту (6-ї армії) та Київського куреня української допоміжної поліції під командуванням Петра Захвалинського (сам Захвалинського ніякого відношення до цих розстрілів не мав, тому що прибув до Києва лише у жовтні 1941 р.; в 1943 р. його вбили німці) розстріляли в цьому яру 33 771 осіб - практично все єврейське населення Києва. Подальші розстріли євреїв відбулися 1, 2, 8 і 11 жовтня 1941, за цей час було розстріляно близько 17 000 євреїв.

Ведучий 3. Масові страти продовжувалися аж до самого відходу німців з Києва. 10 січня 1942 були розстріляні 100 матросів Дніпровського загону Пінської військової флотилії. У 1941-1943 роках у Бабиному Яру було розстріляно 621 член ОУН (фракція С. Бандери), серед них українська поетеса

Олена Теліга і її чоловік, у якого була можливість врятуватися, але він вважав за краще залишитися з дружиною і друзями по редакції «Українського слова» .

Ведучий 4. Перед очима, як наяву, постають незлічимі натовпи людей (150 тисяч? 200 тисяч?), гнаних фашистами на розстріл “до одної ями” Бабиного Яру ... І була серед них Олена Теліга. Так і не дожила вона до своїх 35 років ... У спадок залишилися вірші цієї нескореної українки.

Ведучий 1.

Пломінний день
День прозорий мерехтить, мов племінь,
І душа моя горить сьогодні.
Хочу жити, аж життя не зломить,
Рватись вгору чи летіть в безодню.
Хоч людей довкола так багато,
Та ніхто з них кроку не зупинить,
Якщо кинути в рухливий натовп
Найгостріше слово – Україна.
І тому росте, росте прокляття!
Всі пориви запального квітня
Неможливо в дійсність перелляти,
На землі байдуже-непривітній.
Хочу крикнути в далечінь безкраю
І когось на допомогу кликати,
Бо душа моя сьогодні грає
І рушає на шляхи великі.
Хай мій клич зірветься у високість
І, мов прапор в сонці, затріпоче,
Хай кружляє, мов невтомний сокіл,
І зриває рідних і охочих!

Учень 4. Бабин Яр, також, став місцем розстрілу п'яти циганських таборів. У загальній складності, в Бабиному Яру в 1941-1943 було розстріляно від 70 000 до 200 000 чоловік. Євреї-ув'язнені, яким німці наказали спалювати тіла в 1943 році, стверджували про 70-120 тис

Учень 5 Крім того, на місці військового табору частин РСЧА був відкритий Сирецький концтабір, в якому містилися комуністи, комсомольці, підпільники, військовополонені та інші. 18 лютого 1943 в ньому були розстріляні троє гравців футбольної команди «Динамо» - учасників «Матчу смерті»: Трусевич, Кузьменко та Клименко.

Ведучий 2. Всього в Сирецькому концтаборі загинуло не менше 25 000 чоловік. Відступаючи з Києва і намагаючись приховати сліди своїх злодіянь, нацисти в серпні - вересні 1943 встигли частково знищити табір, вирили і спалили на відкритих «печах» безліч трупів, кістки перемелювалися на

спеціально привезених з Німеччини машинах, попіл був розсипаний по всьому Бабиному Яру. У ніч на 29 вересня 1943 року в Бабиному Яру відбулося повстання біля печей 329 ув'язнених-смертників, з яких врятувалися лише 18 чоловік, інші 311 героїчно загинули. Ті, що врятувалися в'язні стали згодом свідками спроби німців приховати факт масових убивств. Після порятунку Києва Червоною армією 6 листопада 1943 Сирецький концтабір був табором для німецьких полонених до 1946. Після цього табір знесли, а на його місці наприкінці 1950-х заснували житловий масив Сирець та облаштували парк ім. Сорокаріччя Жовтня (зараз він носить назву Сирецький парк

Ведучий 3. У різних публікаціях даються різні цифри загальної кількості знищених у Бабиному Ярі — приблизно від 70 тисяч до 200 тисяч осіб. У 1946 році на Нюрнберзькому процесі наводилася оцінка близько 100 тисяч осіб, згідно з висновками спеціальної державної комісії для розслідування нацистських злочинів під час окупації Києва.

Ведучий 4. Так виглядав піщаний кар'єр (стрільбище), розповів (1944 р.) в нарисі про Бабин Яр єврейський письменник Іцик Кіпніс - учасник першого, після визволення Києва, стихійного мітингу: "Ті, хто не знає дороги, не питають, бо бачать, що всі йдуть туди <...> Піщані обриви обсипаються під нашими ногами і тягнуть нас униз. <...> Наші серця згуртувалися і погляди спрямовані до великого зарослого майданчику, схожого за формою на чотирикутну чашу. Посудина, на дні якої не залишки недопитого вина, а кров, від дощу і снігу втратила свій колір. Видно лежить в низині зім'ятий і потемнілий шматок білої тканини. це було колись сорочкою валяються шматки волосся, старий кашкет - все це виглядає страшніше смерті ...".

Ведучий 1. У 1969 році за дорученням Держбуду УРСР була створена комісія (керівник - відомий київський архітектор Валентина Шевченко), до якої увійшли учасники та свідки трагічних подій, а саме – ті, хто вижив під час розстрілу і військовополонені, які відкопували і спалювали останки загиблих.

Комісія встановила факти і склала акт від 5 квітня 1969 про те, що в Бабиному Яру "масові розстріли та поховання відбувалися на території в межах вулиць Мельника та Ново-Окружній (відповідно сучасні назви - Мельникова і Олени Теліги - Л.Д.) до вулиці Дем'яна Бедного (Ольжича - Л.Д.)".

Межі цієї території вказані в додатку до Акту і занесені в план сучасного Києва.

Ведучий 2. Енергетика у цього місця була жахливою, постійно відбувалися події. У 1950 міська влада ухвалила рішення залити Бабин Яр рідкими відходами прилеглих цегляних заводів. Яр перекрили земляним валом, щоб не допустити затоплення житлових районів. Особливості валу і пропускну здатність дренажу не відповідали навіть мінімальним нормам безпеки. Вранці в понеділок 13 березня 1961, через сильне танення снігу, вал не встояв під натиском води, і в результаті селевий потік висотою до 14 метрів ринув на Куренівку. Рідиною

залило площу понад 30 гектар, знищено більше 30 будівель, зруйновано трамвайне депо ім. Красіна.

Пам'ятник жертвам Куренівської трагедії, відкритий у березні 2006 року

Ведучий 3. Інформація про катастрофу піддавалася жорсткій цензурі, її масштаби сильно применшувати. Багато жертв були спеціально поховані на різних кладовищах у Києві з зазначенням інших дат і причин смерті, а частина тіл так і не знайшли під величезною товщею пульпи. Згідно з офіційним повідомленням комісії з розслідування причин трагедії, аварія погубила 145 осіб. А от сучасні дослідники Куренівської катастрофи стверджують, що насправді кількість жертв склало близько 1,5 тисяч чоловік. Цей епізод в історії Бабиного Яру називають Куренівської трагедією.

Слово вчителя:

За рішенням Кнесету в 1953 році, коли на честь вшанування пам'яті жертв і героїв Голокосту був заснований Яд Вашем, людей, які були готові на самопожертву заради іншого, стали називати Праведниками народів світу. Присвоєння звання Праведник світу виражає собою прагнення єврейського народу віддати шану іншим національностям, які, ризикуючи своїм життям, рятували євреїв під час фашистської навали. Визнані Праведником світу отримують медаль і Почесну грамоту, а їх імена увічнюють в Яд Вашем на Горі Пам'яті в Єрусалимі.

На підставі Закону Держави Ізраїль про Пам'ять Катастрофи (1951 р.) високе звання "Праведник народів світу" отримали 23788 чоловік (за даними «Яд Вашем» на 01.01.2011), вихідці з 45 країн світу; серед них – християни і мусульмани, віруючі і атеїсти, чоловіки і жінки, люди всіх професій та різного віку, освічені та неграмотні, багаті та бідні. Єдине, що їх об'єднувало, це людяність і мужність, прагнення в жорстоких умовах фашистського терору зберегти найкращі моральні якості людини. Найбільше Праведників, які ризикували власним життям заради рятування інших, є у Польщі – 6266, Голландії – 5108, Франції – 3331 та Україні – 2363 особи.

Серед українців – Праведників народів світу чільне місце займає протоієрей Олексій Глаголев (1900-1972), який рятував у себе в будинку єврейську родину Міркіних. Загальновідомо, що батько Олексія – Олександр Глаголев – ще за часів царської Росії був експертом під час сумнозвісної "Справи Бейліса" у 1913 р. та публічно виступив на захист євреїв, яких звинувачували у ритуальних вбивствах.

Ведучий 4. Понад 2200 українців є Праведниками світу, їхні імена викарбувані на Стіні честі у Єрусалимі. І приблизно кожного десятого з них розшукали саме Дмитро Омелянюк та його сестра Лідія Кушко, яка проживає у Рівному. Удвох вони також знайшли понад 600 людей, які стали Праведниками України! В роки війни й сам Дмитро Омелянюк разом із батьками рятував євреїв. Його батько Степан і мати Марія стали одними з перших в Україні Праведниками світу.

Ведучий 1. - У серпні 1942 року тато виявив у нашій клуні двох закривавлених чоловіків, - згадує Дмитро Степанович. - Одного з них - Рубіна Гроссера - батько знав. Іншого звали Лейба Неймарк. Вони втекли з-під розстрілу. Через два тижні до нас прийшли поліцаї: «Якщо кого знайдемо, - розстріляємо і закопаємо у вас на кухні». У хаті перевернули все і пішли в клуню. А втікачі ховались саме там, під конюшиною. «Вилазьте, Степан сказав, що ви там», - крикнув хтось з поліцаїв. - «Нікого я не ховаю», - голосно поправив батько.

Ведучий 2. Якусь мить усі прислухались, але в клуні - тиша. Тоді шукцмани стали штрикати конюшину довгим штирем, а потім наказали татові перекидати її в інший бік. Батько взяв вила: «Давайте разом зі мною, бо я сам довго буду», - запропонував він їм, бо тоді мав травмований хребет - впав з коня. Якби ті погодились, то це був би кінець. Але поліцаї плюнули і пішли.

Ведучий 3. За усім цим спостерігали троє дітей Степана Омелянюка та його дружина. У той момент їхні життя висіли на волосині. Це розуміли і втікачі.... «Степане, ми підемо здамось, бо вас постріляють, якщо знайдуть нас», - не хотіли євреї наражати на небезпеку сім'ю. Батькову відповідь Дмитро Омелянюк пам'ятатиме до кінця свого життя: «Як загинемо, то загинемо усі. Я вас не відпускаю».

Учень 1 - Мені тоді було 9 років, - продовжує Дмитро Степанович. - Тато покликав мене до себе, погладив по голові і каже: «Митю, тепер мама не зможе часто ходити до клуні з відром з їжею. Це може викликати підозри. Носити їсти будеш ти». Дитина, яка грається і бігає туди-суди, не така підозріла. Я зробив собі дерев'яну шаблю, грався нею і носив їсти. Прибігав, стукав по сучку, чоловіки вилазили зі схованки і забирали їжу.

Учень 2 Але малоземельній сім'ї з п'яти душ було важко сплатити усі побори, прогодувати і себе, і двох утікачів. Тому за якийсь час Лейбка Неймарка батько відвів до свого двоюрідного брата. Рубін Гроссер, який залишився, перебував у схованці в клуні, куди вело два лази. Щоб хоч якось допомогти своїм рятівникам, в'язав снопи, молотив. А малий Митько в той час стояв на сторожі...

Учень 3. Рубін Гроссер переховувався на хуторі в Омелянюків 18 місяців - за цей час їхню хату тричі обшуковували. Потім він пішов у червоні партизани, воював в Радянській армії, а у кінці війни перейшов в американську зону окупації і опинився на Заході.

Учень 4. А доля розпорядилась так, що його схованка у клуні врятувала життя і самому батькові Дмитра Омелянюка, і не тільки йому. У 44-ому німці схопили Омелянюка-старшого та ще п'ятьох чоловіків і зачинили в цій клуні.

Мали вранці розстріляти. Але вночі усі втекли через... лаз, яким раніше користувався врятований єврей Рубін.

Ведучий 4. Про те, що його батьки стали Праведниками світу, Дмитро Степанович дізнався лише через 15 років, у 1993-ому. Тоді у Луків (колись Мацеїв) приїхала делегація з Ізраїлю на відкриття пам'ятників на місцях масових розстрілів євреїв.

Ведучий 1. На той час Дмитро Степанович уже два роки активно співпрацював з київським фондом «Пам'ять жертв фашизму в Україні», яким керує Ілля Левітас. Спільна робота почалась після того, як волинянин у 1991 році побував на виставці про Бабин Яр. Ведучий 2. І вже майже 30 років Дмитро Омелянюк безкоштовно, на громадських засадах, веде пошукову роботу. Розраховує винятково на свою пенсію. Ночує у знайомих, у тих рятівників, яких розшукав, а то й на вокзалі. З собою возить постільний комплект і сякі-такі харчі. Важко й уявити, що цю титанічну роботу робить напівсліпий чоловік, робить без жодної матеріальної вигоди...

Ведучий 3. - Навіщо це мені потрібно? - перепитує після паузи Дмитро Степанович. - Потрібно. І причина проста: я відчуваю за собою таку моральну необхідність. Пам'ять про людей, які рятували світ, обов'язково мусить залишитись для наступних поколінь. Тоді на Землі не переведуться люди, які у разі потреби зможуть врятувати світ...

Заключне слово вчителя

Звучить 13 симфонія Д. Шостаковича «Бабин Яр»